

Arbeidsmarktperspectief voor laagopgeleiden ongunstig

Auteur(s):

F. Cörvers, A. Dupuy, S. Dijkman, B. Golsteyn en M. Hensen

De auteurs zijn allen werkzaam bij het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt van de Universiteit Maastricht.F.Coervers@roa.unimaas.nl**Verschenen in:**

ESB, 89e jaargang, nr. 4445, pagina 524, 29 oktober 2004

Rubriek:

Monitor: arbeidsmarkt

Trefwoord(en):*Het perspectief op de arbeidsmarkt is tot 2008 ongunstig voor bijna zeventig procent van de schoolverlaters en afgestudeerden. Vooral degenen zonder startkwalificatie of afgeronde beroepsopleiding zijn kwetsbaar. Door de vergrijzing zal voor bepaalde opleidingen de vervangingsvraag erg hoog zijn.*

Om het jaar publiceert het Researchcentrum voor Onderwijs en Arbeidsmarkt (roa) een overzicht van de huidige en toekomstige ontwikkelingen naar opleiding en beroep op de Nederlandse arbeidsmarkt. De prognoses worden elke twee jaar herhaald voor een nieuwe periode van vijf jaar. In dit artikel wordt teruggeblikt op de prognoses die in 1995 zijn gemaakt. Deze zijn interessant omdat tussen 1995 en 2000 de arbeidsmarkt is omgeslagen. Vervolgens worden de prognoses voor de periode 2003-2008 besproken. Hierbij zal aandacht worden besteed aan enkele actuele thema's op de Nederlandse arbeidsmarkt.

Terugblik

In 1995 voorspelden wij dat zich in de periode 1995 tot 2000 een opmerkelijke omslag op de arbeidsmarkt voor hoger opgeleiden zou voltrekken. Op grond van de ervaringen van de jaren tachtig en negentig was in 1995 het beeld ontstaan dat universitair geschoolden grote moeite hadden om een baan te vinden op hun niveau (zie Borghans, De Grip en Heijke, 2000). Zij aanvaardden vaak werk waarvoor geen academische opleiding vereist was. Op basis van het bestuderen van de vraag- en aanbodontwikkelingen per opleidingstype kon in 1995 verwacht worden dat aan dit sombere perspectief voor de meeste afgestudeerden een einde zou komen (roa, 1995).

De prognoses die in 1995 werden opgesteld, hadden betrekking op 83 opleidingstypen en 93 beroepsgroepen. Daarbij wordt gekeken naar het verschil tussen prognose en realisatie (het 'verlies') wat betreft de uitbreidingsvraag, de vervangingsvraag, het daaruit resulterende aantal baanopeningen en de arbeidsmarktinstroom van schoolverlaters en afgestudeerden. Daarnaast wordt nagegaan wat de score is ten opzichte van een 'naïeve' referentieprognose, waarvan eveneens het verlies wordt bepaald.¹

Hieronder wordt de prognose van de discrepantie tussen vraag en aanbod voor schoolverlaters en afgestudeerden geëvalueerd. De verwachte discrepantie wordt uitgedrukt door een verhoudingsgetal, de zogenaamde Indicator Toekomstig Arbeidsmarktperspectief (ita) per opleidingstype. Voor de berekening van deze indicator wordt de verwachte arbeidsmarktinstroom van schoolverlaters en afgestudeerden en het aantal kortdurig werklozen die met hen concurreren, gedeeld door het verwachte aantal baanopeningen.

Daarnaast wordt er rekening gehouden met de substitutievraag naar personen van aanverwante opleidingsrichtingen.² Naarmate de waarde van de indicator hoger is, wordt het arbeidsmarktperspectief slechter. Een waarde van 1 geeft aan dat de arbeidsmarkt over vijf jaar ongeveer in evenwicht is. Een waarde van 1,15 of hoger wordt aangeduid als een slecht arbeidsmarktperspectief. Aan de hand van de vergelijking (zie kader op de volgende pagina) wordt geschat of de in 1995 geuite verwachting zich in 2000 inderdaad heeft gemanifesteerd onder schoolverlaters en afgestudeerden, die anderhalf jaar daarvoor hun opleiding hebben verlaten. Daarbij wordt gebruik gemaakt van gegevens uit het zogenaamde SchoolverlatersInformatieSysteem (sis) van het roa.

Uit [tabel 1](#) blijkt dat een slecht verwacht arbeidsmarktperspectief in 1995 leidt tot een hoger werkloosheidspercentage. Zo kan een ita van bijvoorbeeld 1,15 leiden tot een stijging van de werkloosheid met gemiddeld $0,11 \times (1,15 - 1,00) = 1,65$ procent. Voor bijna alle arbeidsmarktaspecten geldt dat het teken van de geschatte coëfficiënt overeenkomt met de verwachting. Een uitzondering hierop is het percentage schoolverlaters en afgestudeerden dat in een vaste baan terecht komt. Het percentage dat onder zijn of haar niveau werkt ('onderbenutting') is - in tegenstelling tot de evaluatie van de prognoses die in 1993 zijn gemaakt - niet significant. Dat geldt wel voor het werken buiten het eigen beroep domein. Bovendien blijkt dat een slecht arbeidsmarktperspectief mogelijk heeft geleid tot meer onvrijwillig deeltijdwerk. Dit betekent dat discrepanties tussen vraag en aanbod niet per se tot werkloosheid leiden, maar dat een slechte arbeidsmarktpositie zich ook kan uiten in banen buiten het eigen domein en onvrijwillig deeltijdwerk (zie ook Wieling en Borghans, 2001).

Tabel 1. Relatie tussen het in 1995 voorspelde arbeidsmarktperspectief en de werkelijke arbeidsmarktsituatie in 2000

indicator arbeids- marktsituatie (y ik)	a	t-waarde	b	t-waarde
werkloos	0,03	7,89*	0,11	3,33*

>4 maanden werkloos	0,06	10,27*	-0,06	-1,41
onderbenutting	0,33	14,75*	0,29	1,57
buiten eigen richting	0,37	17,87*	0,77	4,47*
deeltijdwerk	0,22	9,04*	0,51	2,51*
vast werk	0,67	35,40*	0,10	0,65
laag loon	0,22	15,69*	0,20	1,70

* significant op 5%-niveau

Op basis van de ita wordt een kwalitatieve typering van het toekomstige arbeidsmarktperspectief gegeven op een vijfpuntschaal (van zeer goed tot slecht). Op basis van een regressievergelijking met bovenstaande arbeidsmarktaspecten wordt een 'gerealiseerde' ita gereconstrueerd voor het jaar 2000. De ita-waarde wordt vervolgens ook ingedeeld op een vijfpuntschaal en vergeleken met de 'voorspel'-ita die in 1995 werd opgesteld. Uit de evaluatie van de prognoses voor de periode 1993-1998 bleek dat er voor 52 procent van de opleidingstypen exact de goede typering was gegeven en voor 83 procent van de opleidingstypen de goede of aangrenzende typering (Smits en Diephuis, 2001).³ De ita geeft dus een goede indicatie van de verwachte toekomstige discrepantie tussen vraag en aanbod voor een bepaald opleidingstype.

Prognose

In november 2003 zijn de laatste prognoses naar opleiding en beroep voor de periode tot 2008 gepubliceerd (roa, 2003).⁴ Voor de periode tot 2008 heeft naar verwachting 24 procent van het totale aantal schoolverlaters en afgestudeerden een goed tot zeer goed arbeidsmarktperspectief en 7 procent een redelijk arbeidsmarktperspectief. Dit betekent dat ruim 220.000 van de circa 320.000 schoolverlaters en afgestudeerden (inclusief post-initieel onderwijs) die tot 2008 gemiddeld jaarlijks instromen op de arbeidsmarkt een ongunstig arbeidsmarktperspectief hebben. Hoe hoger het opleidingsniveau, hoe beter het toekomstig arbeidsmarktperspectief.

Hieronder wordt aan de hand van enkele voorbeelden voor bepaalde opleidingen ingegaan op de kwetsbaarheid van de onderkant van de arbeidsmarkt, de vergrijzing op veel segmenten op de arbeidsmarkt, het belang van een vervolgstudie met goede arbeidsmarktperspectieven en de achterblijvende arbeidsmarktinstroom vanuit het technisch onderwijs.

$$yik = a + b k + (itai - 1)$$

Waarbij:

yik het in 2000 gemeten arbeidsmarktaspect k (zie [tabel 1](#)) onder schoolverlaters en afgestudeerden van opleidingstype i;

itai het in 1995 weergegeven toekomstig arbeidsmarktperspectief voor opleidingstype i.

In de bovenstaande vergelijking wordt de ita gerelateerd aan de evenwichtssituatie (wanneer de ita een waarde van 1 heeft). De variabele a kan daarom worden geïnterpreteerd als de 'natuurlijke' omvang van de betreffende indicator. Zo is uit [tabel 1](#) bijvoorbeeld af te lezen dat drie procent een 'natuurlijk' werkloosheidspercentage was onder alle schoolverlaters en afgestudeerden in 2000. Bij evenwicht op de arbeidsmarkt zou zes procent van hen meer dan vier maanden werkloos zijn, 33 procent van de schoolverlaters en afgestudeerden onder het opleidingsniveau werken, etcetera.

De parameter b geeft aan hoe de indicator wijzigt als gevolg van veranderende arbeidsmarktperspectieven. Als de ita groter is dan 1 werd er in 1995 voor de daaropvolgende periode van vijf jaar (tot 2000) een grotere stijging van het arbeidsaanbod dan van de vraag naar arbeid verwacht. Dit zou zich kunnen uiten in een werkloosheid van boven de drie procent en een daarmee gepaard gaande korte zoekduur (zie het negatieve teken in [tabel 1](#) voor het percentage schoolverlaters en afgestudeerden dat meer dan vier maanden werkloos is), maar ook in een onderbenutting van meer dan 33 procent, etcetera.

Onderkant arbeidsmarkt kwetsbaar

[tabel 2](#) geeft het aandeel schoolverlaters en afgestudeerden met een gunstig toekomstige arbeidsmarktperspectief (ita) per opleidingsniveau weer. Op mbo-niveau heeft bijna eenderde van de schoolverlaters, afhankelijk van de opleidingsrichting, een gunstig arbeidsmarktperspectief. Voor hbo'ers is dat bijna de helft en voor wo'ers 85 procent. Vooral op mbo- en hbo-niveau doen de technische opleidingsrichtingen het beter dan de economische. Voor ongeschoolden (vaak *drop-outs* van het vmbo), en gediplomeerden van het vmbo en havo/vwo die een startkwalificatie of een afgeronde beroepsopleiding ontberen, is het perspectief matig of slecht. Uit de tabel blijkt deze groep een derde van de autochtone arbeidsmarktinstroom uitmaakt en bijna veertig procent van de allochtone instroom op de arbeidsmarkt. Hbo'ers en wo'ers zijn ondervetegenwoordigd zijn in de allochtone arbeidsmarktinstroom.

Tabel 2. Verdeling toekomstige arbeidsmarktinstroom tot 2008 naar opleidingsniveau en etniciteit, gemiddelde 2001-2002, percentage met gunstig arbeidsmarktperspectief per opleidingsniveau in 2008

opleidingsniveau	zeer goed arbeidsmarktperspectief	arbeidsmarktinstroom	
		autochtonen	allochtonen

basisonderwijs	0	9	11a
vmbo	0	17	20
havo/vwo	0	7	7
mbo	29	37	38
hbo	48	21	18
wo	85	9	6
totaal	24	100	100

a Onder de veronderstelling dat het percentage allochtonen onder ongeschoolden gelijk is aan dat onder gediplomeerde vmbo'ers; het werkelijke percentage is hoger.

Vergrijzing slaat toe

Op de arbeidsmarkt leidt de vergrijzing tot een grote uitstroom van arbeidskrachten, terwijl de vraag naar personeel in bijvoorbeeld de zorg en gerelateerde dienstverlening zal toenemen. De verwachte toename van de uitstroom betekent dat de vervangingsvraag zal toenemen. Op bepaalde segmenten van de arbeidsmarkt, in het bijzonder voor banen in het voortgezet onderwijs, zal de vervangingsvraag zo groot zijn, dat ze niet kan worden vervuld door de gewone instroom vanuit de reguliere lerarenopleidingen op de arbeidsmarkt. In [tabel 3](#) is de top vijf van andere opleidingstypen weergegeven waarvoor een hoge vervangingsvraag wordt verwacht en de instroom van jongeren achterblijft. Ongeveer een derde van de werkenden met een dergelijke opleidingsachtergrond is vijftig jaar of ouder. Daarnaast spelen ook de doorstroom op de arbeidsmarkt met een andere (hogere) opleiding en de (tijdelijke) uitrede vanwege de zorg voor de kinderen een rol bij de omvang van de vervangingsvraag.

Tabel 3. Opleidingstypen met de hoogste vervangingsvraag door de vergrijzing (exclusief lerarenopleidingen) en de arbeidsmarktinstroom van schoolverlaters en afgestudeerden tot 2008, gemiddeld jaarlijks percentage van de werkgelegenheid in 2002

opleidingstype	vervangingsvraag	arbeidsmarktinstroom
mbo vliegtuigtechniek	6,3	4,5
hbo openbare orde en veiligheid	5,2	3,4
vmbo grafische techniek	4,9	2,2
wo theologie	4,4	1,5
hbo civiele techniek	4,3	3,1
totaal opleidingen	3,6	4,1

Door de scheve verhouding tussen (vervangings)vraag en aanbod geldt er voor deze opleidingstypen een goed arbeidsmarktperspectief in 2008.⁵ Uit de gegeven voorbeelden blijkt dat de vergrijzing op alle niveaus en in alle richtingen kan toeslaan. Toch hoeft zij niet altijd tot knelpunten in de personeelsvoorziening voor werkgevers te leiden. Werkgevers in krimpende, vergrijnde sectoren zoals de landbouw en de textiel hebben er veel minder last van dan werkgevers in sectoren als het onderwijs, de gezondheidszorg en de chemie. In al deze sectoren is een kwart tot een derde van de werkenden vijftig jaar of ouder.

Vervolgopleiding belangrijk

Dat een hoger opleidingsniveau over het algemeen de kansen op de arbeidsmarkt vergroot, is niet altijd het geval. In [tabel 4](#) geven we twee voorbeelden van populaire mbo-opleidingen met een hoge arbeidsmarktinstroom en ongunstig arbeidsmarktperspectief. Dit betreft informatica en toerisme, waarvoor het doorstuderen in dezelfde richting op hbo-niveau verschillend uitpakt. Bij mbo ict overtreft de arbeidsmarktinstroom het totaal aantal banen dat vrijkomt uit hoofde van de uitbreidingsvraag en vervangingsvraag. Het arbeidsmarktperspectief is hierdoor slecht. Doorstuderen in een informaticaopleiding op hbo of wo-niveau verbetert het arbeidsmarktperspectief in sterke mate. Overigens hangt de lage vervangingsvraag ermee samen dat de werkgelegenheid op het segment van deze opleidingen al enige jaren sterk groeit, waardoor er weinig ouderen met een dergelijke opleidingsachtergrond werken. Het arbeidsmarktperspectief van afgestudeerden van hbo-toerisme en recreatie is echter slecht, omdat de uitbreidingsvraag niet voldoende baanopeningen creëert ter compensatie van de lage vervangingsvraag. Afgestudeerden van een opleiding mbo toerisme en recreatie zouden in plaats van door te studeren in dezelfde richting beter kunnen kiezen voor bijvoorbeeld hbo secretariaat of hbo tolk en vertaler. Deze opleidingstypen zijn redelijk verwant aan hbo toerisme en recreatie, maar bieden een beter arbeidsmarktperspectief.

Tabel 4. Consequenties van vervolgopleiding voor arbeidsmarktperspectief tot 2008, vraag en instroom, gemiddeld jaarlijks percentage van de werkgelegenheid in 2002

opleidingstype	uitbreidingsvraag	vervangingsvraag	arbeidsmarktinstroom	ita	typering
mbo ict	1,1	3,5	7,6	1,26	slecht
hbo informatica	2,8	2,0	4,5	1,00	goed
wo informatica en best. informatiekunde	4,8	0,8	2,2	0,79	zeer goed
mbo toerisme en recreatie	2,0	3,9	5,9	1,08	matig
hbo toerisme en recreatie	1,0	0,5	3,7	1,18	slecht
opleidingen totaal	0,2	3,6	4,1		

Weinig vrouwelijke 'techneuten'

In [tabel 5](#) zijn vijf opleidingstypen in de technische richting weergegeven met een lage instroom op de arbeidsmarkt. Juist voor deze vijf opleidingstypen geldt een goed arbeidsmarktperspectief in 2008 omdat de belangstelling voor technisch onderwijs gering is ook voor technische opleidingen waaraan relatief veel vrouwelijke leerlingen deelnemen, zoals mbo laboratorium.

Tabel 5. Technische opleidingstypen met de laagste arbeidsmarktinstroom tot 2008, gemiddeld jaarlijks percentage van de werkgelegenheid in 2002, en het aandeel vrouwelijke leerlingen, percentage van totaal aantal leerlingen in schooljaar 2003-2004

opleidingstype	arbeidsmarktinstroom	vrouw
mbo procestechniek	1,2	4
hbo chemische technologie	1,6	11
wo elektrotechniek	1,8	6
mbo levensmiddelentechniek/ vleesverwerking	1,8	26
mbo laboratorium	1,9	44
opleidingen totaal	4,1	

De keerzijde hiervan is dat werkgevers grote moeite zullen hebben om technisch opgeleid personeel te werven dat ten minste over een startkwalificatie beschikt.

Conclusie

Voor veel groepen op de arbeidsmarkt wacht een ongunstig perspectief voor de komende jaren. Het gebruik van informatie over de toekomstige arbeidsmarktperspectieven van opleidingen kan de aansluiting tussen onderwijs en arbeidsmarkt verbeteren. Langer doorstuderen leidt met name voor de laag opgeleiden en allochtonen tot een betere arbeidsmarktpositie. Ook zouden meer leerlingen moeten kiezen voor technische opleidingsrichtingen of voor opleidingen waarvoor de vervangingsvraag door de vergrijzing hoog is, zoals voor veel lerarenopleidingen.

Frank Cörvers, Arnaud Dupuy, Sander Dijkman, Bart Golsteyn en Maud Hensen

Literatuur

Borghans, L., A. de Grip en H. Heijke (2000) *Alice in prognoseland, Over de zin van arbeidsmarktprognoses*. roa-w-2000/6, Universiteit Maastricht, Maastricht.

Cörvers, F., A. de Grip and H. Heijke (2002) *Beyond manpower planning: a labour market model for the Netherlands and its forecasts to 2006* in: M. Neugart and K. Schömann (eds.). *Forecasting Labour Markets in oecd countries*, Edward Elgar.

Cörvers, F. (2003) *Labour market forecasting in the Netherlands: a top-down approach* in: S.L. Schmidt, K. Schömann, M. Tessaring (eds.), *Early identification of skill needs in Europe*. Cedefop Reference Series, vol. 40, Thessaloniki, 72-83.

Cörvers, F., A. Dupuy, S. Dijkman, B. Golsteyn, M. Hensen (2004) *Methodiek arbeidsmarktprognoses en -indicatoren 2003-2008*. roa-w-2004/2, Universiteit Maastricht, Maastricht.

roa (1995), *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2000*. roa-r-1995/3 en 3B, Universiteit Maastricht, Maastricht.

roa (2003) *De arbeidsmarkt naar opleiding en beroep tot 2008*. roa-r-2003/11, Universiteit Maastricht, Maastricht.

Smits, W. en B. Diephuis (2001) *Evaluatie arbeidsmarktprognoses naar opleiding en beroep tot 1998*, roa-r-2001/2, Universiteit Maastricht, Maastricht.

Wieling, M. en L. Borghans (2001) *Discrepancies between supply and demand and adjustment processes in the labour market*. Labour, vol. 15, 33-56.

¹ Bij de referentieprognoses wordt in het geval van de uitbreidingsvraag verondersteld dat de werkgelegenheidsstructuur niet verandert, dat de vervangingsvraag per beroepsgroep of opleidingstype gelijk is aan de gemiddelde vervangingsvraag en dat de arbeidsmarktinstroom vanuit het onderwijs niet verandert ten opzichte van het laatste jaar.

² Zie voor uitgebreide achtergronden bij de verschillende onderdelen van het prognosemodel bijvoorbeeld Cörvers, De Grip en Heijke (2002) en Cörvers (2003).

³ Op dit moment wordt nog aan de evaluatie van de prognoses tot 2000 gewerkt.

4 Zie Cörvers et al. (2004) voor een toelichting op de methodologie.

5 De uitbreidingsvraag speelt voor deze opleidingstypen een relatief ondergeschikte rol, en is daarom niet weergegeven.